Б. Грінченко.

Народні вчителі і вкраїнська школа.

Видання „Громадської Думки“.

Ціна 4 коп.

У Київі, 1906.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
BRODART
Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Хто хоче знати, через що нам треба української школи, повинен прочитати оці дві книжки
Б. Грінченка:

I.

НА БЕЗПРОСВѢТНОМЪ ПУТИ.

Объ украинской школѣ.

1. Мнѣнія педагоговъ, земствъ, городскихъ думъ и общества объ украинской школѣ. 2. Непонятность русскаго языка украинскимъ дѣтямъ. 3. Непригодность русскихъ школьныхъ книгъ, чуждыхъ для украинскаго ребенка по своему матеріалу. 4. Нарушеніе чужеязычной школой основныхъ требованій педагогіи и огромный вредъ этого. 5. Мнѣнія европейскихъ педагоговъ о народномъ языкѣ въ школѣ и необходимость его для нашей школы. 6. Безъ развитія народнаго языка нѣтъ и не можетъ быть развитія народа.

Кіевъ, 1906. Ц. 25 к.

II.

Якої нам треба школи.

Київ, 1906. Ц. 4 коп.

Продаються в Книгарні „Кіевской Старины“ (Київ, Безаківська ул., № 8).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Б. Грінченко.

Народні вчителі і вкраїнська школа.

Бібліотека
шкільного товариства
ім. ШЕВЧЕНКА
„Дорізон"
№ 31

Відбиток з „Громадської Думки".

У Київі, 1906.

Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

З друкарні Т-ва М. О. Гирич, Трьохсвятительська, № 14.

Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

370.9477
H858n

Народні вчителі і вкраїнська школа.

I.

Про потребу вкраїнської школи почали говорити вже здавна. Ще року 1863-го Ушинський називав московську школу мало не „адомъ“ для вкраїнської дитини, казав, що така школа робить в українському селі „гірше, ніж нічого“ і тільки задержує натуральний розвиток дитини. До його і після його цілий довгий ряд педагогів і учених говорив про теж: за вкраїнську школу висловились 1862—1863 р. педагоги виленського й київського „учебныхъ округовъ“, потім Вессель, Водовозов, Драгоманов, бар. Корф, А. Єфименко та багато инших; з інституцій озивались за неї: „С.-Петербургскій комитетъ грамотности, сост. при И. Вольно-Економическомъ Обществѣ“, земства: чернігівське повітове, борзенське, чернігівське губернське, херсонське губернське, єлисаветське, полтавське губерн-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ське; думи: полтавська й одеська; сільсько господарські комітети: хотинський, бердянський, анан'ївський, лубенський, полтавський, лохвицький, чернігівський, конотопський, вороніжський; про те ж говорив харківський університет, петербурський техничний з'їзд 1903 р. і т. и. Що до самих народніх учителів, то досі нам відомі постанови в тому ж напрямку учнів полтавської та херсонської учительських семинарій, полтавської групи Всероссійської спілки вчителів, з'їзду вчителів миргородського повіту, „Общества взаимопомощи народныхъ учителей екатеринославской губерніи“; за націоналізацію школи, між иншим і вкраїнської, висловився і недавній з'їзд „Всероссійскаго союза учителей“. Нарешті, починаючи з минулого 1905-го року, ряд постанов про потребу вкраїнської школи зробили всякі збори й мітінги, що так часто минулого року відбувалися, а що найголовніше—того самого вимагає в своїх постановах цілий ряд сільських українських громад,—постанови сі раз-у-раз друкувалися по всяких часописах: у „Хліборобі“, „Рідному Краї“, „Громадській Думці“, „Полтавщинѣ“ та ин.

Що викликало всі ці заяви, постанови, петіції?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Такі газети, як „Кіевлянинъ“, „Московскія Вѣдомости“, „Новое Время“, та їх прихильники говорять, що ввесь цей рух є ніщо инше, як результат пропаганди „сепаратистів“, „українофильської“, а то й польської „інтриги“. Але з такими газетами ніхто не розмовляє,—тим то й я нічого не буду тут казати про їх поліцейські досліди.

Єсть одначе частина преси й громадянства, які нахильні виясняти цей рух вимаганнями „вузького вкраїнського націоналізму“.

Одначе дуже трудно обвинуватити в українському націоналізмі—не то в „вузькому“, а навіть і в „широкому“—таких людей, як К. Ушинський, В. Водовозов, бар. Корф, або Петербурський „комитетъ грамотности“, чи наші денаціоналізовані, обмоскалені земства й думи. Не було й не могло в їх бути ніякого вкраїнського націоналізму тоді, як вони озивались за вкраїнську школу, а довело їх до цього вимагання саме життя, ті реальні факти, які вони що-дня бачили перед собою.

Бачили ж вони те, що московська школа не задовольняє потреб українського народу, що вона не тільки не дає йому освічуватися, але й просто

Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
BRODART MADE IN U.S.A.

припиняє розвиток його багатих духовних сил. Вони мали перед собою народню темряву і бачили, що московська школа тієї темряви не зможе розігнати; хотівши світу,—вони стали за вкраїнську школу.

Теоретичну підставу для своїх думок вони знаходили в основних прінціпах педагогії, яка вимагає народньої мови для народньої просвіти; приклади націоналізованої школи мали в західній Європі, а спеціяльно вкраїнської школи—в австрійській Галичині та на Буковині.

Я не буду тут переказувати а ні реальних фактів, які дали їм матеріял до виводів, а ні їх теоретичних доводів в оборону вкраїнської школи, бо я вже зробив це в иншому місці*); зауважу тільки взагалі, що потребу націоналізації школи настільки вже вияснено працями західно-европейських і російських педагогів і учених, що той учитель, який не признає потреби вкраїнської школи, з більшим

*) Див. мої роботи: „На безпросвѣтномъ пути“ та „Якої нам треба школи“. Перша друкувалася в №№ X—XII „Русскаго Богатства“ 1905 р., а друга—в „Громадській Думці“; обидві повиходили й окремими книжками. В цих книжках розглядаю я питання з усих поглядів і подаю літературу.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

правом може називати себе „чиновникомъ“, „казеннымъ обрусителемъ“, ніж народнім учителем. Але навіть серед тих учителів, які теоретично признають, що справді народньої мови в школі треба, помітно хитання в думках, якась непевність. Люде думають собі: а наскільки справді серйозний цей рух? чи не замре він так, як замірає багато де чого иншого, і чи не буде вкраїнський народ і далі без своєї школи так саме, як він був без неї ввесь дев'ятнадцятий вік? І потім: чи справді ж український народ хоче вкраїнської школи? Безперечно, що йому важче вчитися московською мовою, ніж було б своєю; але московська мова є мовою державною, і вигода знати змалку державну мову чи не переважує в народніх міркуваннях невигоди від чужомовної школи? І нарешті: чи можливо завести народню вкраїнську школу при сьогочасніх обставинах, коли і держава, і денаціоналізоване в величезній більшості громадянство стоїть проти неї, а сама вкраїнська мова науково не вироблена, вчителі не приготовані і т. и.?

Всі ці питання мають для вчителя чисто практичну і дуже велику вагу, і не диво, що він над ними спиняється.

Спробуємо ж поміркувати над ними.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

II.

Чи дуже справді серйозний і довговічний український національний рух? Чи багато в йому сили?

Трохи чудно виставляти се питання після того, як навіть новий період нашої літератури можна рахувати більш як у сто літ. Та ми виставляємо його не для себе, не для тих, хто вже знає, як стоїть справа, а для тих, кому досі не довелося ще про це довідатись.

Усякий національний рух залежить од тієї живої національної сили, яка є в якому народі і намагається виявити себе, намагається розвиватися, жити і творити життя по своїй уподобі. Сила ця виявляється у всяких формах, а найголовніше в житті політичному й літературному.

Почнемо з літератури.

Не будемо говорити про старі періоди вкраїнського письменства, а поглянемо просто на новий, який звичайно лічуть з року 1798-го, як уперше видано „Енеїду“ Котляревського. Починаючи цей новий період, українська література що до свого демократизму зразу стала поперед усіх літератур у Європі: вона не тільки писала-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ся мовою народніх мас, але й говорила про їх долю, малювала їх життя, обороняла права сільського мужика тоді, як по инших літературах про це ще не говорилось. Повісті Квітки з народнього життя появилися друком поперед сільських повістей Жорж Занда й Григоровича.

Цей напрямок українського письменства зразу показував, скільки живої сили в йому сховано, і ця жива сила дуже скоро й породила геніяльного співця народнього горя й народнього гніву—Шевченка. Той факт, що так швидко міг появитися в молодому письменстві поет такої міри, як Шевченко, віщував українській літературі дуже пишний і щасливий розцвіт. Певне, ми його й побачили б, як би українській літературі судилося розвиватися під західно-европейськими, а не під россійськими порядками. 1847-го року сталася катастрофа: найголовніших літературних діячів арештовано і покарано тюрмами й засланнями, а Шевченка десятилітнім салдатством, українську літературу так придавлено, що з книгарень забірали й палили навіть ті книжки, які видано було попереду за цензурним дозволом.

Все затихло, притаїлося, і тільки з другої половини п'ятидесятих років,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

як стало в Россії трохи вільніше дихати, знов можна було взятися до вкраїнської роботи. Працями Шевченка, Марка Вовчка, Куліша та цілого гурту инших письменників, що купчилися коло журналу „Основа“, українська література з одного боку приставала до тієї визвольної роботи, яка тоді робилася в Россії, а з другого—виясняла потреби і бажання специяльно українські і силкувалася йти назустріч вимаганням свого власного народу. Та сей час маленької волі був недовгий: уже 1863-го року таємним наказом заборонено вкраїнське письменство, і хоча в першій половині семидесятих років і була йому деяка полегкість, але дуже мала, та й знов не на довго, бо вже року 1876-го заборонено українську літературу вдруге ще гострішим наказом, також таємним.

Поневолі вкраїнське письменство мусило перекинутись за кордон. Радикальніша частина вкраїнського громадянства скупчила свою роботу в Женеві, де Михайло Драгоманов, після заборони 1876-го року, почав випускати перші соціялістичні видання по вкраїнському: політичний і літературно-науковий журнал „Громаду“, популярні книжки для народу і свої власні наукові й політичні твори окремими книжками.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Та найбільший розвиток українського письменства мусив бути, звісно, в Галичині, яка повинна була цілком натурально статися осередком українського літературного й наукового руху після того, як таким центром не міг уже бути Київ. Багато було й тут усяких перешкод, дуже часто робота не робилась так добре, як хотілось би, та все ж та жива сила, яка була в нашому літературному рухові, поборола ті перешкоди, і ми можемо сказати, що Галичина досягла чималих результатів на полі літератури й науки.

Становище там тепер таке.

Найзначнішим осередком літературно-наукового руху являється „Українська видавнича спілка у Львові“. Вона видає місячник „Літературно-науковий Вістник“, серйозно й добре редактований. Біля його згуртувались робітники старшої й середньої генерації: Іван Франко, В. Гнатюк, М. Грушевський (вони втрьох складають і редакційний комітет), Стефаник, Кобилянська, Лозинський, Семанюк, Яцьків та инш. і цілий ряд письменників з россійської України.

Опріче того, „Видавнича Спілка“ випускає „Літературно-наукову бібліотеку“: що - місяця виходить том,

UNIVERSITY OF
ILLINOIS LIBRARY
AT URBANA-CHAMPAIGN

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS
URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

який містить у собі якийсь окремий твір українського автора чи переклад якого европейського письменника, і додатком дві менші книжки такого ж характеру. Досі видано більш як сто томів першої серії і 130 номерів другої Вони подають старі й нові твори українських авторів (красне письменство, наука й публіцистика): Франка, Кобилянської, Кобринської, Мирного, Коцюбинського, Мартовича, Стефаника, Воробкевича, Кримського, Кониського, Стороженка, М. Вовчка, Винниченка, Левицького, Маковея, Драгоманова, Лепкого, Грушевського, Квітки, Куліша, Єфремова, Мордовця та инших.

З перекладів красного письменства треба зазначити: Кулішів переклад Шекспіра, Ніщинського—Гомера, Сивенького—Данте, Тимченка—„Калевали“ і потім цілий ряд перекладів видатніших творів старої й нової світової літератури: Мопасана, Гамсуна, Понтопідана, Гауптмана, Короленка, Гуцкова, Л. Толстого, Гейне, Горького, Чехова, Гоголя, Золя, Твена, Байрона, Гюго, Флобера, Міцкевича, Достоевського, Тургенева, Вересаєва, Гаршина та ин. З наукової й публіцистичної літератури є цілий ряд перекладів оцих авторів: Каутського, Ен-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

гельса, Сеньобоса, Фламаріона, Степняка-Кравчинського, Тена, Інгрема, Ферріера, Масперо, Кареєва, Масарика, М. Верна, Брайтенбаха, Лассаля, Фера та ин. Таким робом це видавництво має такий тип, як звісні: французька „Bibliothèque nationale“, німецька „Universal-Bibliothek“, італійська „Biblioteca classica economica“, то що.

Молодші письменники гуртуються трохи окремо і мають своїм органом невеликий літературно-науковий журнал „Світ“, де друкуються твори переважно модерністичного характеру.

Поважна наукова діяльність згуртувалася в „Науковому товаристві ім. Шевченка“. Тут, з проф. Грушевським на чолі, працюють визначні наукові сили не тільки з Галичини та Буковини, але й з російської України. Найголовніше видання товариства: „Записки наукового товариства ім. Шевченка“ (шість разів на рік, досі 72 томи). Вони тепер присвячені українській історії, археології, мові й історії літератури. Окремо видаються: „Збірник секції математично-природописної-лікарської“ (досі 10 томів), „Часопись правнича і економична“ (8 томів). Археографична комісія досі видала сім томів „Жерел до історії України-Руси“

Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
BRODART MADE IN U.S.A.

і три томи „Па'мяток українсько-руської мови й літератури". Філологична секція видала дев'ять томів свого „Збірника", де міститься найповніша досі біографія Шевченка—Кониського, розвідки Драгоманова та ин. Сім томів „Матеріялів до української етнології" (ред. Ф. Вовка) і 17 томів „Етнографічного збірника" подають масу вельми цінного матеріялу. Опріче того, товариство видало п'ять томів „Історії України" М. Грушевського і 24 томи „Історичної бібліотеки", де друкуються перекладні твори з української історії (Антоновича, Костомарова, Лазаревського та ин.). Усього, з р. 1892-го, Товариство видало більш як півтораста томів наукових праць і матеріялів українською мовою. Висока наукова вартість цих виданнів придбала почесне ім'я Товариству в науковому европейському світі.

Діяльність просвітна купчиться найбільше в двох товариствах: „Просвіта" та „Товариство педагогичне". „Просвіта" видала досі більш як 300 номерів дешевих книжок для народу, а „Товариство педагогичне" видає педагогичний журнал „Учитель", журнал для дітей „Дзвінок" і багато окремих дитячих і шкільних книжок. Окремо вчителі видають ще один педагогичний орган: „Промінь".

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Політична преса досить поширена. Націонал-демократи видають кільки газет, з яких назвемо „Діло“ та „Буковину“ (на Буковині), радикали— „Громадський Голос“, соціял-демократи: „Земля і воля“, „Червоний прапор“, „Воля“. Для популяризації української ідеї в Європі видається в столиці Австрії—Відні журнал німецькою мовою „Ukrainische Rundschau *).

З неполітичної преси, опріче зазначеного, треба згадати економичного змісту видання: „Економіст“ і „Господарь“.

Вся ця література захоплює не тільки інтелігенцію, але й маси, і веде їх до все більшої й більшої національної свідомости. Цьому в великій мірі запомагає те, що народ освічується своєю рідною мовою, почавши з найнижчої школи і кінчаючи університетом.

III.

Далеко менші здобутки вкраїнської літератури на Вкраїні россійській.

---

*) Галичане-емігранти, що живуть у Канаді та в Американських Північних Штатах, видають три газети: „Свобода“, „Канадійський фармер“ та „Зірниця“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Та воно й не диво, коли згадаємо, що заборону 1876-го року зовсім скасовано тільки 26 квітня 1906 року дочасним наказом про неперіодичну пресу. З цього часу вкраїнське літературне слово юридично стало що до цензури в таке ж становище, як і московське.

Кажу: „юридично“, бо фактично на вкраїнські видання поглядають гостріше, ніж на инші, через те ніби, що вони пишуться народньою мовою і йдуть у народ...

Але ще й до сього року дещо вже було зроблено. Не маючи спромоги, через заборону, видавати періодичне видання, вкраїнські автори купчились коло альманахів та збірників, яким, хоч і з великими перешкодами, а все таки щастило продиратися на світ скрізь терни цензурних заборон. До цього треба додати „Кіевскую Старину“ —спеціяльний журнал, якому пощастило добути дозвіл друкувати українську белетристику, і нарешті ту галицьку пресу, яка хоч так-сяк, хоч иноді, а таки доходила і на Вкраїну россійську. Все це дало змогу виявитися останніми часами не одному талановитому авторові, як от, напр.: Винниченко, Григоренко, Єфремов, Чернявський, Яновська та ин.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Зо згаданих збірок одна особливо зацікавила публіку і безперечно зограла чималу роль у популярізації вкраїнського письменства серед ширшої громади,—се був трьохтомовий „Вік“—сістематична збірка зразків української поезії й прози від Котляревського до наших часів.

Гурток л тераторів, що видав „Вік“, склався потім у ціле видавництво з таким самим ім'ям. Воно видає дві серії книжок: народні—переважно белетристика (досі більш півсотні номерів) і збірки творів українських авторів—старих і нових: досі вийшло 25 томів, де містяться писання Шевченка, Свидницького, Руданського, Кримського, М. Вовчка, Чернявського, Бордуляка, Франка, Грушевського, Глібова, Стефаника, Яновської, Гребінки, Левицького, Мирного, Коцюбинського й Грінченка.

Друге поважне видавництво—се „Благотворительное общество изданія общеполезныхъ и дешевыхъ книгъ“. Засноване під час гнітючої реакції з отим довгим і чудним заголовком (бо з кращим його не дозволили б), воно помалу зробилося дуже користним видавництвом популярної літератури. Воно дає книжки переважно популярно-наукового й утілітарного характеру.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Досі вийшло з півсотні номерів: біографії видатних людей (українців і инших), книжки історичні, медичні, господарські, з натуральної історії, політичні та ин.

З початку 1906-го року стала можливою в Россії й періодична вкраїнська преса. Зразу появилося чимало виданнів, та не всі з їх удержались, попавши під цензурні кари й инші нещасливі випадки. Зараз українська преса в Россії в такому становищу.

Місячників літературно-науково-політичних два: „Нова Громада“ в Київі і „Вільна Україна“ в Петербурзі.

„Нова Громада“ є поважнішим органом і зібрала коло себе найвидатніші сили з россійської України і декого з Галичини. Прислухаючись чуйним ухом до сьогочасних подій і до потреб широких мас, вона чимало місця уділяє і справам культурним.

„Вільна Україна“ менша за „Нову Громаду“ і має в собі більше політичного елементу. Вона є органом соціял-демократичної молодіжі.

З політичної преси: щоденна „Громадська Думка“ в Київі радикального напрямку, того ж напрямку тижневик „Рідний Край“ у Полтаві; півполітичні (дуже умірковані) і півгосподарські: „Світова Зірниця“ у Могилеві-Поділь-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ському і „Хата“ у Хотині. З преси спеціяльної: „Бжільництво“.

Для популярізації української ідеї серед россійської публики в Петербурзі видається тижневик: „Украинскій Вѣстникъ“, що має робити в Россії те діло, яке в Європі західній робить „Ukrainische Rundschau“.

Звичайна річ, всього цього ще занадто мало за для тих 26 милійонів українців, що живуть у Россії. Та не треба забувати, що відколи *цілком* упала більш як сорокалітня заборона вкраїнського слова, минуло ще так мало часу.

Треба пам'ятати також і те, що галицька періодична преса більш-менш може доходити тепер і до нас, доходить і чимало книжок, а трохи згодом могтимуть приходити і всі. Звісно, політична преса галицька й буковинська не може нам стати замісто своєї, бо вона говорить переважно про місцеві галицькі та буковинські справи. Але ж літературно-наукові журнали й книги можуть бути інтересні нам так саме, як і галичанам.

Звичайно кажуть, що галичане дуже відбилися від нас своєю мовою і через те для широкої публики у нас їх видання не придатні. Звісно, мова в галичан, а надто наукова, від нашої одріз-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

няється, та инакше й бути не могло, коли Галичина такий довгий час одрізана була від нас державним кордоном, мов яким китайським муром. Але ж у тих галицьких виданнях дуже багато працювало й працює й російських українців,—їх роботи будуть зрозумілі ширшій публіці і в нас, хоч би видані й у Галичині. Та й що до самих галицьких та буковинських писаннів справа вже не така важка, як здається: адже й ширша публика читає вже Франка або Стефаника, а трохи згодом привчиться читати й инших. Та як упадуть зовсім між нами й галичинами тії цензурні мури, що досі нас розрізняли, то за не дуже довгий час неминуче мусить дійти до того, що галичане будуть писати більше по нашому, ніж пишуть тепер; а з другого боку дещо гарне й ми в їх переймемо і спопулярізуємо в себе. Помалу виробиться одна літературна мова для всієї української землі.

Такий формальний бік сьогочасного становища вкраїнського письменства. Та чи є в йому самому та сила, що дасть йому змогу розвиватися все далі й далі, захоплюючи під себе все нові розумові займанщини?

Безперечно, єсть. Уже те, що його не знищила та неволя, в якій було

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вкраїнське слово досі, уже це одно показує, що сила ця дуже живуща. З Петра І-го ще почали забороняти вкраїнську мову в книгах, вигнали її з школи, з церкви, з суда, з адміністрації, з громадського життя, а вона все таки воскресла до нового життя і живе, бореться, розвивається і добуває все нові й нові позиції.

Зміст української літератури також гарантує їй розвиток. Вона завсігди була демократичною в високій мірі, завсігди була чутливою до потреб робочої маси, і це з'язує її живим і міцним з'язком з тими самими масами, робить і їх заінтересованими в тому, щоб ця література жила. З ідейного погляду вона поступова й радикальна взагалі, не зостається позад руху европейської думки, іде в рівні з иншими літературами. Що ж до талантів, які посувають літературний розвиток наперед, то звичайна річ— тут ніякі пророкування неможливі. Одно тільки можна сказати: коли являлися і видержували на своїх становищах талановиті люде під час страшного лихоліття й гніту, то тим більше можна цього сподіватися тоді, як прийде справді воля вкраїнському слову.

Через ці й усякі инші причини роз-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS URBANA-CHAMPAIGN
BRODART MADE IN U.S.A.
Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

виток українського письменства здається нам забезпеченим. Може трапитися, що вкраїнському слову стрінуться на дорозі ще які нещастя, можуть упасти, зникнути ті чи инші періодичні видання і т. и. і т. и., але на прикінці неминуче прийде все таки до одного: українське слово перебòре всі перешкоди і вкраїнська література увійде, як рівноправний член, у світову сем'ю літератур всіх инших народів.

IV.

Коли ж українська література неминуче розвиватиметься, займатиме все нові й нові поля, розростатиметься своїми паростями у всіх тих напрямках, у яких звичайно розвивається письменство, то щó може бути результатом сього?

Кожна нова українська книжка, кожен новий номер української газети все далі й далі посуватиме національну свідомість, все більше й більше захоплюватиме людей хвилею національного воскресення. А що тепер література не є здобутком тільки вищих класів, а де далі все більше й більше стає добром цілонароднім, потребою найширших мас, то видима

Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

річ, що сі хвилі національної свідомости захоплюватимуть не саму інтелігенцію, а також і ті маси. Спершу діло робитиметься помалу, нешвидко, —так са́ме, як помалу, нешвидко тече спочатку вода в те відро, яке ми силкуємося втиснути в воду, щоб його сповнити; та аби тільки перші течії скотилися в відро, зараз воно само починає йти в глиб, і вода зразу його сповняє; так і національна свідомість серед мас, дійшовши помалу й з труднаціями до якоїсь міри,—відразу переважить, звалить ті перешкоди, що стояли їй на дорозі, і мов весняна повідь по́йме навкруги всі широкі простори.

Це річ неминуча, це річ видима кожному, хто вміє не тільки дивитися на факти, які стають у його перед очима, але й робити з їх виводи.

Для такого чоловіка видно й зрозуміло, що ввесь український рух явився результатом цілого ряду складних і важних причин, які не перестануть робити своє діло й далі; що цей рух підлягає тому самому вічному законові життя, по якому кожна окремішність, кожна індівідуальність (чи звичайна, чи колективна—це все одно) неминуче силкується проявити себе в найповнішій мірі і сягнути в

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

своєму розвиткові яко мога далі, і що це змагання виявлятиметься, не вважаючи ні на що, з повсякчасною стіхійною силою.

Досі Россія не жила політичним життям, не жили їм і ті 26 милійонів українського народу, які заселяють територію россійської України. Коли б не наступило тієї переміни, яку ми тепер переживаємо, могло б поминути ще багато часу, поки вкраїнські маси побачили б потребу поміркувати про справи свого національного життя, а надто про таку справу, як автономія України. Але тепер, коли всі россійські народи сколихнулися одним величезним рухом, коли саме життя що-дня становить на чергу одно за одним найважніші і найрізніші політичні, економичні й культурні питання,—український народ не міг зостатися і не зостався по-за межами цього руху. Йому зразу довелося рішати всі ті питання, які рішали й инші народности, і, між иншим, і справу про те, як найліпше забезпечити своє національне життя.

До такого діла український народ приготований був дуже погано, поганіше, ніж всі инші народи в Россії. Бо всі инші (кажу, звісно, про недержавні народности) мали хоч такі-сякі

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

свої культурні інституції, а найголовніше—мали свою більше або менше давню і розвиту пресу. Хоч і під цензурним тиском, хоч і з страшними обмеженнями, а все ж ця преса будила свідомість народню, виясняла народові його потреби і способи як їх задовольнити. Нічого цього вкраїнський народ у Россії не мав. Аж до сього року преси в його не було. Та й тепер—вона тільки народжується, тільки вчиться бути голосом громадянства і керовником громадського руху. Культурних інституцій, які запомогають розвиткові національної свідомости, він не має й досі, бо кільки ново-заснованих „Просвіт“ поки що не виявили ще ніякої діяльности. Всім попереднім національним гнітом, всією тією сістемою безощадної денаціоналізації вкраїнський народ був доведений до того, що й ім'я своє забув і став соромитися своєї власної мови.

І одначе—ледві торкнулося до його могуче дихання волі, він одразу зрозумів і побачив багато де чого такого, чого він досі не розумів і не бачив. Ледві, після 17-го жовтня (октября), появляється змога виявляти свої бажання, зараз же ми читаємо в „Хліборобі“, в „Полтавщинѣ“, в „Громад-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ській Думці“ та в инших газетах постанови сільських громад не тільки про землю і про волю—загально, але й з спеціяльно-національними вимаганнями: треба нам української школи, треба нам автономії України.

Звичайно, поки що ціх заяв було не багато, але ж треба зважити, яка страшенна темрява й несвідомість панувала по наших селах досі! Можна дивуватися не з того, що ціх заяв так мало, а з того, що вони все таки є.

І далі—перша спроба політичної діяльности, Державна Дума,—хиба вона не показує того, що ми стоїмо на порозі великого українського руху? В першій-же Думі гуртується вкраїнська фракція в чотирі десятки душ, і се тоді, коли за для цього не було, здавалося, ні найменшої надії. Правда, ця фракція не виявила ніякої творчої діяльности, але ж її не виявила й уся Дума, бо ввесь час і сили пішли на боротьбу з оборонцями старого ладу. А коли б Дума побула довше,—певна річ, що й українська група лишила б у політичному рухові держави свій слід. У всякому разі—вона й тепер зробила вже чимало тим, що цілий ряд несвідомих національно селянських депутатів зро-

Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

била свідомими, і цю свою свідомість вони понесли на села...

Трудно бути пророком у політичних справах, а надто в тому становищу, в якому зараз стоїмо. Через те не можемо зараз сказати—як саме пощастить українцям з тими найближчими виборами, які мають бути для нової Думи. До того часу може багато де чого статися такого, що зовсім зруйнує наші пророкування й обрахунки. Та одно можно сказати, як річ цілком певну: українська національна свідомість, за поміччу культурної праці, преси й політичної агітації, буде все рости й рости і безперечно раніше чи пізніше українці в Думі будуть у такому числи і в такій силі, яка дасть їм змогу не тільки поставити свої вимагання, але й досягти того, щоб їх задовольнено.

Се буде ще й через те, що коли б українці навіть не поставили сами ціх вимаганнів, то в загальній формі, яка буде годяща для всіх народів Россії, *вони поставлені будуть неминуче.*

Всім народам Россії треба волі для їхнього слова, всім треба національної школи та націоналізації инших краєвих інституцій, кожному з їх буде добром національно-територіяльна ав-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тономія його. Всі народи будуть добиватися цього і втягатимуть у боротьбу за це навіть такі народности, які про се досі й не думали. Втягнуть і нас, хоч би ми й не хотіли. І свого вони доб'ються—в більшій або меншій мірі, бо людей недержавних народностей у Россії більше, ніж людей державної. І результаты їхніх здобутків будуть мати силу й для нас, хоч би ми—знов таки—про те й не дбали.

Та се тільки так говориться, а все, що діється, показує, що ми про це дбатимем, що з часом національний український рух підніметься з могучою силою, і ми зограємо свою визначну роль у величезній політичній роботі нашого часу.

V.

Але чи хоче сам народ української школи?

Хиба ми не помічаємо, що не тільки зденаціоналізовані городяне, але й хлібороби-селяне москаляться, силкуються, а надто з інтелігенцією, говорити по московському? Хиба їм не вигодно знати державну мову і хиба ця

Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

вигода не заставить їх бажати не вкраїнської, а саме—московської школи?

Почнемо з останнього—з державної мови.

Кожному видно, що той державний лад, який тепер у Россії є, довго продержатися не може і раніше чи пізніше повинен перемінитися на инший. Всі недержавні народности, які досі не мали в Россії ніяких прав, будуть при тій переміні клопотатися про те, щоб придбати собі прав яко мога більше і безперечно багато дечого й доб'ються. Значить місце, яке буде тоді мати державна московська мова, буде вже не таке, яке вона має тепер. *Яке* саме це місце буде, ми сього зараз не можемо сказати. Коли національности придбають прав більше, то вага державної мови буде менша і навпаки. Коли кожна національність буде мати національно-територіяльну автономію, державна мова зостанеться тільки в центральних державних інституціях і для зносин вищої власти з властю кожної автономної країни. Може автономії національної не бути, але буде націоналізація близьких до народніх мас інституцій. Коли адміністративні особи, канцелярії, суд будуть уживати в зносинах з народом його власної мови, не

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

буде ближчої практичної потреби знати кожному державну мову. Так, напр., зроблено в Австрії: там державна мова німецька, але вона вживається тільки в центральних державних інституціях і в зносинах їх з місцевими властями, а в самих країнах кожна народність має право вживати своєї мови. Закони і урядові накази публікуються не тільки державною, а і всіми краєвими мовами. Коли так буде і в нас, то народові не буде ніякого практичного інтересу стояти за науку державної мови в школах.

Але припустімо, що державна мова і далі буде мати дуже велике місце і навіть нашим селянам треба буде її знати. Хиба ж в українській школі не можна буде її вчитися, як одній з наук? І єсть багато підстав думати, що коли чужомовна школа не буде задурювати дітям голову і голова ця працюватиме з більшою силою, то й державну мову можна буде не гірше вивчити, ніж її тепер вчать, а може й краще. Бо хиба ж теперішня московська школа навчає школярів московської мови? Зовсім ні! Вона навчає тільки ламати мову, навчає тільки того україно-московського жаргону, який такий гидкий кожному, кого ідеалом є гармоничний і нормальний

Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

розвиток людини.

Добре, скажуть мені на це, але все ж поки що народ хоче московської школи.

З чого ж це видно? З того, що народ москалиться і називає свою мову „хахлацькою“, „мужицькою“, а московську—„панською“?

Це правда. Але що це значить?

Коли мову якого небудь народу,—як от українського,—виганяють зо школи, з церкви, з адміністративних інституцій, з суда, забороняють її навіть у літературі, то тоді тая мова перестає бути мовою освіти, культури, мовою освічених класів і зостається тільки мовою темної неосвіченої маси. І коли народ забуває, що колись його мова мала инше становище, то він нарешті привчається думати, що тільки державна мова і може бути мовою освіченого чоловіка, тільки нею і можно собі добути освіти, а своя власна мова—то є простацький жаргон, од якого треба одвикати. А денаціоналізатори ще й дбають усякими способами, щоб такий погляд у народа на свою мову запанував якомога більше. Така саме річ трапилася і з українською мовою, і через те народ і називає московську мову „панською“, а свою—„мужицькою“.

Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Але скоро тільки вкраїнська книжка, вкраїнська газета широко підуть у маси, скоро вкраїнська інтелігенція заговорить до народу його власною мовою,—зараз же погляди народні на мови державну і свою переміняться. Він побачить, що освіта може йти до його і через українську мову так саме, як і через московську. А коли почнуть заводитися хоч приватні школи з українською мовою, народ дуже скоро побачить всю вигоду вчитися своєю мовою і привернеться на завсігди до рідної школи.

І хиба ми не бачимо, що вже така переміна в народніх поглядах почалася? Хиба ті постанови сільських громад, про які я згадував попереду, не свідчать про се?

Не можна сказати, що несвідомий народ хоче московської школи, чи якої иншої. Він просто хоче школи, в якій міг би найлегше і найбільше добути собі освіти, і думає, що такою школою може бути московська, бо иншої не знає. Покажіть йому иншу,—він перемінить свої думки.

Тут з українською школою виходить те саме, що, напр., зо вселюдним, рівним, простим і таємним голосуванням, чи й взагалі з парламентарним ладом. Хиба як інтелігенція почала всього

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

цього добиватися, то народ також усього цього хотів? Ані трошечки, бо він про це все нічогісінько не знав, і як би його тоді спиталися, чи хоче він конституції і вселюдного виборчого права по чотирьохчленній формулі, то він або нічого не сказав би, або, може, сказав би, що й не хоче. А інтелігенція все таки добивалася і виясняла народові, на́що вона це робить і через що цього треба, і народ нарешті іде тепер з нею.

Так саме стоїть справа й з українською школою і так саме треба й нам добиватися її і виясняти народові словом і ділом, через що са́ме це буде краще.

Добре, скажуть. Але це все—про се́ла, а як же городи? Адже місто у нас уже зденаціоналізоване, українська мова не есть йому рідна. Як же тут заводити українську школу?

Поперед усього зауважу, що не тільки у нас, а і в кожної недержавної народности, що живе в централістичній державі, городяне бувають більше або менше зденаціоналізовані. Город найбільше зазнає на собі впливу державної мови через чужомовну пресу, чужомовні інституції, чужомовну адміністрацію і т. и. і найшвидче денаціоналізується. Таким робом ця не-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вигода є не в нас тільки, а також була або й є і в инших недержавних націй,—одначе ж це не перешкожало їм боротися за національну школу і добитися того, *що й ті городяне знову вернулися до своєї національности*, —так, напр., було у чехів. Чому ж се не може бути і в нас?

У нас городяне зденаціоналізовані тільки по великих городах, а по менших не дуже ще відбилися від української мови. Їм не так уже буде важко знову вернутися до неї.

Коли не рахувати виняткової херсонської губернії, то по городах на Вкраїні живе од 7 до 14% усієї людности, а пересічно—процентів з 10, а все инше по селах. Коли сі 90% сільської людности будуть держатися вкраїнської мови, то ті 10% неминуче не встоять і пристануть до гурту. Инакше зробитися не може.

І коли тепер городи відбилися від української мови часом і дуже, то не треба забувати того, що вони ближче стоятимуть і до української преси, і до українського театру, і до свідомої вкраїнської інтелігенції, бо все це купчиться по городах, а значить попереду всього і найбільше матиме вплив на городян. Коли вони дужче зденаціоналізовані, то за те все це дужче на їх буде й діяти.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

І хиба ми не бачимо, що вже й тепер по городах пішла націоналізація людей, зворот до вкраїнської мови? А новий зріст українського національного руху цю справу дуже прискорить.

VI.

Та чи можна ж справді завести вкраїнську школу?—говорить дехто. Адже нема ні шкільних книжок, ні методик для вчителів, ні науково-популярної літератури і т. и.

Це все одно, як би чоловік казав: як же його на цьому місці будувати будинок, коли тут нема ні цегли на мури, ні дерева на крокви, ні заліза на покрівлю. Такому чоловікові відповідь була б: добудь того всього і привези на це місце; так саме й тут можна сказати: коли нема підручників, методик і т. и., то треба це все зробити, поскладати. Коли ми признаємо, що вкраїнськv школу завести треба, то значить треба подбати і про все те, без чого та школа неможлива. Адже ж і для московської школи не було колись ні підручників, ні методик, ні науково-популярної літератури, а потім потроху все це зроблено. Так саме повинно бути і так саме буде й з українською школою.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Досі цього всього не можна було зробити через цензурні заборони. Адже *педагогичні і дитячі книжки цензура досі забороняла без ніякого милосердя*, і тільки з місяця маю 1906 року є змога видавати такі книжки.

І от ми бачимо, що дещо вже й є.

У Київі вийшла „Грама́тка“ д. Норця, зложена зовсім педагогично. По їй можна добре навчати вкраїнською мовою читання й писання. Опріче того, відомо, що друкується або готується до друку ще три грама́тки (азбуки).

У Київі ж незабаром має вийти „Читанка“ д. Хуторного—це христоматія, зложена по типу „Родного Слова“ Ушинського, цілком годяща для науки в першій групі народньої школи. Друга христоматія, яка також друкується,—„Веселка“ А. Молодченка—призначається вже для другої групи

У Полтаві друкується і незабаром має вийти український задачник одного відомого педагога, що підписався О. Степовиком.

Таким робом уже цієї осени ми будемо мати підручники для науки української мови й арифметики в перших двох групах. А певна річ, що промине яких пів року або рік, то ми

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

матимем книжки і для всіх трьох груп.

Методик українських нема *). Промине якийсь час, то будуть і вони. Поки ж що—можна починати українську школу й без їх. Адже вчителі знають, як саме треба вчити читання й писання або арифметики. Треба тільки дати їм книги за для роботи в класі та деякі пояснення про те, як саме працювати по цих книгах. Певне, автори такі пояснення при кожній книзі й дадуть, як то вже зробив д. Норець при своїй „Грамáтці“. Одно, що безперечно треба для вчителів, дак се *вкраїнської граматики*. Досі її не дозволяли друкувати. Тепер друкується дві граматики: проф. А. Кримського та д. Є. Тимченка. Обидві вони призначені не спеціяльно для вчителів, але поки що можуть їм запомогати. Через який час певне буде складено які треба граматичні книжки і

*) Тоб-то: нема на Вкраїні россійській. У Галичині ж та на Буковині є українські нижчі школи, українські гімназії і на двох університетах (львівському та черновецькому) є вкраїнські кафедри; звичайно, що там і підручники, і методики для всіх тих шкіл писані вкраїнською мовою; тільки що за-для нас вони не підхожі, бо там, у Австрії, инші програми.

Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

для школярів, і для вчителів народніх шкіл *).

Але що будуть школярі читати в школі і вийшовши зо школи? Тепер, кажуть, вони можуть читати всю московську літературу, розвивати свій естетичний смак на творах Пушкина, Гоголя, Тургенева, Толстого, добувати собі знання з науково-популярної літератури. А що може дати вкраїнська література? Чи не зоставить українська школа дитину без книги, без змоги розвиватася далі?

Поперед усього це неправда, наче б то наші селяне, вивчившися в школі, читають тепер Пушкина, Гоголя, Тургенева і т. д. або науково-популярні книги. Правда, і твори ціх письменників та й инші книжки бувають часом у їх руках, але що ж то за читання? Московська школа зовсім не навчає *і не може навчити* український народ московської мови в такій мірі, щоб наші селяне могли розвиватися на московській літературі. Вони чита-

*) Звичайно, треба добиватися, щоб для вчителів прочитано курси українських мови, літератури й історії і це їх, учителів, підготує до нової роботи. Наука всіх ціх річей мусить бути й по вчительських семинаріях, учительських інститутах, гімназіях та університетах—без цього буде не можна.

Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ють книжки коли-не-коли, розуміють їх через десяте-п'яте, і ні в чім непомітно, щоб Гоголь, Пушкин чи Тургенев їх розвивали. Як уже я й казав, і в українській школі може бути наука державної мови і певне вона буде не гірша, ніж тепер, то значить і тоді, хто схоче, могтиме читати й московських авторів.

А коли б навіть цього й не було, то що з того? Пушкин, Гоголь, Тургенев—гарні письменники, але є автори, яких іще більше треба знати, ніж їх, наприклад, Шекспір, Гомер, Данте, Гете і т. и. Коли за для Пушкина й Гоголя треба вчитися московської мови, то за для Шекспіра треба було б учитися в народній школі англійської, за для Гомера—грецької, за для Данта—італійської, за для Гете—німецької і т. д. Але ж це неможливо і замісто цього просто читають їх у перекладах: москалі—по московському, а ми будемо читати їх, а також Пушкина, Гоголя й Тургенева, у перекладах по вкраїнському—та й годі!

Це ж скрізь на світі так ведеться, що попереду вчать *своєї* літератури, а тоді вже инших; а в нас так усе поперевертало ся догори ногами, що

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

мусимо обминути свою, а з усієї сили заходитися коло чужої!

Але де ж та своя?—спитають.

Уже з того, що я попереду сказав, видно, що своєї не так то вже мало, тільки що вчителі її знають мало.

Байки Гребінки та Глібова не тільки ні трохи не гірше за байки Крилова, але навіть і кращі за їх. З творів Квітки, Шевченка, Куліша, Марка Вовчка, Мирного, Франка, Левицького та инших можна вибрати багато річей високої літературної міри за для шкільного читання, а для читання по за школою годяща більша частина всього того, що ці автори написали. Українська народня поезія своїм багатством і своєю літературною ціною давно вже дивує всіх европейських учених: вони становлять її, разом з народньою сербською поезією, вище за народні поезії всіх инших народів. Вона може дати надзвичайно багатий матеріял для школи. Український дитячий журнал „Дзвінок“ хоч видається за кордоном, але в йому багато друкували і вкраїнці з Россії і здебільшого воно годяще для дитячого читання. Треба тільки ввесь цей матеріял повибірати, сістематизувати й повидавати. Це вже невелика штука,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

коли матеріял є, і се буде певне незабаром зроблене.

Що до науково-популярної літератури, то, як відомо, до кінця квітня (апріля) 1906 року цензура її не дозволяла. Одначе все ж иноді щастило дечому й проскочити крізь ті заборони, дещо видається вже тепер, дещо українці россійські друкували в Галичині, а тепер передрукують тут. З усього того може скластися досить путяща науково-популярна библіотечка. Ось, наприклад, що вже є:

Історія й біографії: „Перші київські князі“ Левицького, „Татари і литва на Україні“ його ж. „Унія і Петро Могила“ його ж, „Богдан Хмельницький“ Комарова, „Про українських козаків, татар та турків“ Драгоманова, „Історія України“ Грінченка (друкується), „Боротьба англійських колоній американських за волю“ Загірньої, „Орлеанська дівчина“ її ж, „Оборонець покривджених“ (Лінкольн)—її ж, „Мудрий учитель“ (Сократ)—її ж, „Який був лад у Афинській державі“—її ж, „Хто робить, той і має“ (президент Гарфільд), „Страшні забавки“ (римський цірк), „Картагенці й римляни“ Д. Гордієнка, „Великий войовник“ (Олександр Македонський), „Первоучителі слав'ян“ (Кирил та Ме-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

фодій) А. С—го, „Як відкрито новий світ“ Д. Дорошенка, „Божа іскра“ (Рафаель) С. Русової, „Як вигадано книги друкувати“ Б. Грінченка, „Як вигадано машиною їздити“ (Стефенсон) М. Загірньої, біографії: Караджича (Веретельника), Куліша (Дорошенка), Шевченка (Кониського) Котляревського, Гребінки та Квітки (Грінченка) та инші.

Натуральні науки й медицина: „Користні звірятка кажан, їжак та кріт“ Степовика, „Від чого вмерла Мелася“ (діфтеріт) Г. Коваленка, „Добра порада“ (про скаженину) М. Загірньої, „Про пошесті або лихі хвороби“ Имшенецького, „Пригоди на хуторі“ (метеорологія) Русова, „У дитини головка болить, у матері—серце“ (як годувати та доглядати малих дітей) Задери, „Під землею“ (про шахти й земляний вугіль) Загірньої, „Мале, та розумне“ (про мурашок) П. Є., „Підземні багацтва нашого краю“ О. Русова, „Про віспу“ Махновського, чотирі книжки про холеру (М. Левицького, Жарка, Яворницького, Коваленка), „Різачка або дізентерія“ Авраменка, „Страшний ворог“ (алкоголізм) Загірньої, „Розмова про небо та землю“ Іванова, „Розмова про земні сили“ його ж, „Дещо про світ божий“,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Про грім та блискавку“ Чайченка, „Чума на людях“ Коваленка, „Клопіт у с. Білашівці“ (сіфіліс) його ж, „Короста“ М. Левицького, „Баби шептухи“ його ж, „Сібірська язва“ його ж, „Лихі хороби на очі“ його ж, „Оповідання про комах“ Степовика, „Лихі потайні хлібоїди“ його ж, „Про звірів“ Яструбця та инші.

Роблю цей реєстр нашвидку, не вишукуючи книг. Так саме можна було б списати чимало книжок з географії та етнографії, з сільського господарства та ветеринарії та з инших отділів науки, політики й прикладних знаннів; такі книжки, наприклад, оціх авторів: Чикаленка, Немоловського, Ганька, Рильського, Русової, Доманицького, К. Квітки, Гамалії, Загірньої, Степовика, Комаря та инших. Тут нема місця на те, щоб скласти повний каталог української науково-популярної библіотеки, і я й не хотів цього робити. Подаючи реєстр усіх тих книжок, я хотів тільки показати, що науково-популярна українська література єсть, і ученики української школи зразу ж матимуть що читати, а промине який рік і цього матеріялу буде й геть більше.

З цього виразно виходить ось що: *учебного і літературного матеріялу*

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вкраїнською мовою вже тепер єсть стільки, що вкраїнську школу можно було б завести зараз же.

VII.

До чого ж ми приходимо в нашій розмові?

Що на Вкраїні повинна бути українська школа,— про це нема чого сперечатися. Хто цього не признає, той не педагог, не вчитель,—той тільки чиновник - обруситель. Української школи вимагають найвищі основні прінціпи педагогії; за українську школу говорить сама практика діла; яка біда без неї—показує той занепад народньої просвіти, що стався після того, як петербургський уряд знищив стару вкраїнську школу *). *Без на-*

*) Відомо, що, напр., у XVII-му віці вся Україна була покрита сіттю шкіл нижчих та середніх і мала в Київі школу вищу—академію. Просвіта стояла так високо, що їй дивувались чужоземці, які тоді заїздили на Вкраїну. На прикінці XVII-го віку центральний уряд скасував ці школи і став силоміць заганяти дітей у нові, московські. Діти так не хотіли туди йти, що їх часом доводилось тягти з поліцією. Просвіта зразу падає. Напр., у половині XVIII віку на території

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

родньої мови нема і не може бути народньої просвіти.

І ми бачимо, що школу цю можна хоч і зараз же завести: за для цього єсть уже й тепер учебний і літературний матеріял.

Звичайно, поки що народ не скрізь розуміє якої школи йому треба. Та се так довго не буде. Українська літераутра, українська преса зростає, розвивається, шириться поміж людьми. Вона виясняє потреби вкраїнського народу, вона показує чого і як нам треба добиватися, вона привчає широкі маси до просвіти рідною мовою, ширить національну свідомість. І де-далі вона захоплюватиме все більший та більший гурт людей. Прийде той час, коли ввесь український народ добиватиметься собі національних прав, а між ними і своєї школи. Питання про неї неминуче буде поставлено в Державній Думі, і вкраїнська школа неминуче буде законом дозволена. Питання про націоналізацію суда й ад-

---

Чернігівського полку було 134 школи, одна школа на 746 душ, а через 120 літ, на прикінці 70-х років XIX-го віку, як уже було земство, на тій же території шкіл було тільки 68, одна школа на 6,730 душ!! Ширше про це сказано у згаданій книжці: „На безпросвѣтномъ пути“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

міністративних інституцій (учрежденій) також стане на чергу, а з ним і питання про автономію України. І ці справи, коли не пощастить добре рішити сьогодня, то пощастить завтра— коли не в другій Державній Думі, то в третій чи четвертій, а вони таки рішаться так, як того вимагають народні інтереси. Це також неминуче.

От тепер і треба народнім учителям подумати: з ким і за кого вони будуть стояти?

Чи вони будуть з тими, хто довгі віки гнітив народ, однімав у його права, знищував серед його живу думку, однімав у народу і гнав його рідну мову, зробив з школи не джерело народньої просвіти, а орган народнього запаморочення,—чи вони будуть з тими, хто добивається народові прав і волі, між иншим і волі національної, хто хоче справжньої широкої просвіти і щасливого народнього життя? Що вони хочуть робити: задурювати й далі народ чужомовною школою, чи просвіщати своєю? За що їм любіш стояти: за неволю й темноту, чи за волю й світ? Чим краще їм бути: попихачами тих людей, що свої політичні погляди вичитують з „Московскихъ Вѣдомостей“ або з „Кіевлянина“, чи справжніми *народніми учителями*,

Generated on 2015-08-26 17:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

які вестимуть народ до кращої будущини? Чого вони собі бажають: щоб народ, зрозумівши свої потреби й права, вигонив їх так, як тепер польський народ вигонить московських учителів-обрусителіз, чи щоб цей народ дякував їм за те добро, яке вони йому зробили, показавши світ?

Той, у кого в грудях б'ється чесне серце, хто знає, яке велике се діло народне учительство, хто не хоче зрадити свого народу—той зрозуміє куди йому треба йти, з ким і за кого стояти.

Він зрозуміє, що він повинен стояти за права українського народу, як нації, і добиватися для його школи рідною мовою. Він не дожидатиметься поки його поихне народній рух. Ні, він сам піде на зустріч сьому рухові, подбає про те, що б самому стати на чолі його, а коли цього не може, то хоч запомогти йому.

Щó ж повинні зараз робити вчителі, як учителі, за для того, щоб добитися вкраїнської школи?

Поперед усього—вони повинні *приготувати до сього великого діла самих себе.*

Перша річ: повинні вони добре —і практично, і теоретично—вивчити вкраїнську мову. Коли вони не знати-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

муть гаразд живої народньої і літературної мови,—вони не могтимуть бути гарними вчителями.

Потім вони повинні познайомитися з українською літературою, знати всіх кращих українських письменників, і —звичайно—педагогичну та народню літературу. Вони повинні заздалегідь навчитися працювати по тих шкільних книжках, які вже есть.

Вони мусять добре познайомитися з історією рідного народу, з історією просвіти на Вкраїні попереду; їм треба знати і сьогочасне становище вкраїнського народу—його життя, побут, потреби і змагання не тільки в справах просвітних, але й у всіх инших.

Вони повинні перестати бути чужинцями серед свого народу, а зробитися членами його; вони повинні своїм життям, своїм поводінням, своїми знаннями, заробити в народа віру й повагу до себе.

Потім—вони повинні й *народ приготувати до того ж діла, що й себе.*

Ніколи не зрікаючись запомагати народові словом, а де можно й ділом у всяких його справах, учителям треба особливо подбати про те, щоб народ знав—хто́ він і що́ він, щоб зрозумів потребу обстоювати за свої на-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ціональні права так саме, як і за всякі инші. Треба йому добре виясннити через що він має добиватися української школи, через що йому неминуче треба її.

Все це зробити самим тільки словом не можна. Треба, щоб у кожного вчителя була українська хоч невеличка бібліотека для народнього читання і в їй хоч одна українська газета. Хай учитель читає з народом українські книжки й газети, виясняє їх йому, навчає селян українського правопису, щоб вони й сами могли читати *). Хай він, коли буде спромога, з'організує їх у яке просвітне товариство, напр., гурток самоосвіти, або що.

Зробити своє село національно-свідомим—оце зараз, у справі просвітній, повинність кожного вчителя.

Як саме буде заводитися вкраїнська школа: чи попереду буде про се постанова Державної Думи, чи, може, спершу сами люде почнуть ті школи

---

*) Український правопис—це той, яким надруковано оце писання. Року 1876-го нам заборонено його вживати і вимагали, щоб ми писали **ы** та **ъ**,—так і довелося робити в книжках, виданих у Россії до 1906 року. Тепер треба і самим навчитися, і народ навчити свого правопису.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

заводити,— цього тепер не скажеш. Треба тільки, щоб учителі були готові до сього діла.

Треба, щоб вони перестали тільки зватися „народніми вчителями“, а щоб зробилися їми справді. Нехай вони стануть щирими синами свого рідного народу і його проводирями на дорозі до світу!

А зробити се велике діло можно тільки тоді, коли вчителі будуть свідомими українцями і вчитимуть у вільній народній українській школі.

1906. VII. 29.

29-7 1906

Generated on 2015-08-26 17:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

НОВА ГРОМАДА.

Літературно-науковий місячник українською мовою **„НОВА ГРОМАДА“** і далі міститиме твори красного письменства (поезії, оповідання, повісті, драматичні твори), наукові й публіцистичні статії, огляди політичного та громадського життя на Україні й по-за межами її і т. и.

Виходячи з тієї думки, що серед громадсько-державних інтересів перед ведуть інтереси трудящих людей, що основою державного життя мусить бути воля особиста й національна, що потреби окремих націй Россії можна заспокоїти тільки на основах вільного їх розвитку,—**„НОВА ГРОМАДА“** і далі матиме на оці культурний і політичний розвиток українського народу на підставі поліпшення долі трудящих мас, рівного права і волі для всіх людей і народів Россії, парламентарного ладу та окремих громадських установ на Україні. Події літературного і громадського характеру з українського, россійського та світового життя знаходитимуть собі освітлювання в такому напрямі на сторінках нашого журналу.

Редактор *Сергій Єфремов.*

Видавець *Євген Чикаленко.*

Ціна **„НОВОЇ ГРОМАДИ“** з приставкою: на рік 6 карб., на пів року 3 карб. За кордон на рік 8 карб. 50 коп.

Редакція і контора **„НОВОЇ ГРОМАДИ“**
Київ, Михайлівська ул., № 10.

Gonçalves Junior

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ГРОМАДСЬКА ДУМКА.

Політична, економична і літературна газета **ГРОМАДСЬКА ДУМКА** видаватиметься й далі з тією ж програмою, з якою вона виступила з початку. Вона, як і попереду, стоятиме за парламентарний лад у державі, за рівне право для всіх, за волю і права українського народу і всіх инших народів Россії, за землю для хліборобів. за краще життя для робітників. Вона боротиметься проти всякого гніту й насильства. Народня просвіта і культура вкраїнського народу буде для неї такою ж дорогою справою, як і політичні права, як і права та потреби робочих мас.

ГРОМАДСЬКА ДУМКА має широку програму як і звичайні великі політичні газети; політика і громадське життя на Вкраїні, в Россії й по всьому світу; звістки про просвітні і культурні справи, про науку, літературу й умілість; фельєтони: політичні, наукові, віршовані й белетристичні.

У **ГРОМАДСЬКІЙ ДУМЦІ** пишуть: проф. Антонович В., Балабуха С., Бондаренко Ів., Боржковський В., Василенко М.. Верзилов А., Винниченко В., Волох С., Вороний М.. Ганейзеръ Е., Грінченко Б., Грінченко М. (Загірня), Григоренко Гр., Грушевський Ол., Дмитрієв М., Дніпрова Чайка, Доманицький В., Дорошенко В., Дорошенко Д., Єфремов С., Жебуньов Л., Житецький П., Капельгородський П., Квасницький Гр. (Гр. Трейман), Квасницький Є., Квітка К., Коваленко Гр., Коваленко-Коломацький Г. (Сьогобочний Гр.), Козловський В., Комаров М., Комарова Г., Конощенко А., пр.-доц. Корчак-Чепурковський А., Коцюбинський М., Кошовий В., проф. Кримський А., Левицький М., Липа Ів., Липковський С., Лисенко М., Лісовський Ол., Лозинський М., Лоський К., Лотоцький Ол., Маковей О., Маркович Д., Матушевський Ф., Мирний П., Мировець В., Науменко В., Огієнко І., Павленко В., Павловський М., Падалка Л. Пахаревський Л., проф. Перетц В., Піснячевський В., проф. Погодин А., Русова С., Русов О., Самійленко В. (Сивенький), Сластьон О., Смуток П., Старицька Л.. Степаненко В., Тарасенко І., Тесленко А., Тимченко Є., Туган-Барановський М., Хотовицький М., Чернявський М., Чикаленко Є., Чижевський М., Шемет В., Шраг І., Яковлев А., Ярошевський Б., Яновська Л. та инші.

Ціна газети **ГРОМАДСЬКА ДУМКА**: на рік 4 карб., на пів року 2 карб., на 3 місяці 1 карб.. на 1 місяць 50 к. За кордон: на рік 9 карб., на пів року 4 карб. 50 к.

ГРОМАДСЬКА ДУМКА виходить що-дня, окрім понеділків.

Редактор *Федір Матушевський*

Видавець *Євген Чикаленко.*

Редакція і контора „ГР. ДУМКИ“: Київ, Михайлівська ул., № 10.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-26 17:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112077159900
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google